

Daina Ose, Dr. iur.

Latvijas Universitātes Juridiskā fakultāte, Latvija

ATKĀPES NO SACĪKSTES PRINCIPA CIVILPROCESĀ

DEROGATION FROM ADVERSARIAL PRINCIPLE IN CIVIL PROCEEDINGS

Summary

Providing for competition in civil proceedings is one of the elements pertaining to fair court. Judge, as a guide of litigation process, bears a duty to evaluate and, within the boundaries of a certain proceedings, give instructions to the participating parties. The task of court is to scrutinize all the circumstances of the case, determining the composition of the facts to be proved. The initiative of the court is limited to providing instructions regarding necessity to supply the evidence to what was indicated by parties themselves, but court has no right to demand a certain type of evidence or a certain type of means of proof.

Atslēgvārdi: sacīkstes princips, pierādījumi, pierādīšana

Keywords: adversarial principle, evidence, proof

Civiltiesiskā strīda pušu sacīkste civillietā un tiesneša iniciatīva tiesvedībā ir divi savstarpēji ietekmējoši elementi, kas nodrošina katras lietas vispusīgu un pilnīgu apstākļu noskaidrošanu un strīda izskatīšanu tiesā. Dažādos laika posmos likumdevējs, kā arī tiesu prakse ir visai atšķirīgi veidojusi prioritātes starp šiem norādītajiem un tiesvedībā būtiskajiem elementiem, mēģinādama atrast pēc iespējas optimālu līdzsvaru taisnīga rezultāta sasniegšanai. Civilprocesa likumā¹ pētot pēdējo piecu gadu laikā veiktos grozījumus, ir vērojama tendence stiprināt tiesneša iniciatīvu, bet vienlaikus tiek akcentētas arī pušu tiesības sacīkstes principa ietvaros. Tādējādi šī raksta mērķis ir noskaidrot civilprocesa kā tiesību jomas pašreizējās prioritātes sacīkstes principa un tiesneša iniciatīvas savstarpējai mijiedarbībai. Pētījuma pamatā tiek analizēti Civilprocesa likuma grozījumi, tiesu prakse un tiesību zinātnieku un juristu publicētie viedokļi.

Sacīkstes nodrošināšana civilprocesā ir viens no taisnīgas tiesas elementiem. To vairākkārt ir atzinusi Satversmes tiesa, uzsverot, ka “taisnīga tiesa kā pienācīgs, tiesiskai valstij atbilstošs tiesas process aptver vairākus elementus – savstarpēji saistītas tiesības. Tajā ietilpst, piemēram, tiesības uz pieeju tiesai, pušu līdztiesības un sacīkstes princips, tiesības tikt uzklausītam, tiesības uz motivētu tiesas spriedumu, tiesības uz pārsūdzību.”² Tādējādi, lai nodrošinātu tiesības uz taisnīgu tiesu, pušu sacīkstes realizēšana notiek, ņemot vērā arī citus procesuālos principus, kas cieši saistīti ar sacīkstes principu. Sacīkstes princips nekādā gadījumā nav skatāms atrauti no citiem principiem

¹ Civilprocesa likums: LV Likums. Latvijas Vēstnesis, 1998. 3. novembris, Nr. 326/330.

² Satversmes tiesas 2008. gada 5. novembra sprieduma lietā Nr. 2008-04-01, 8.2. punkts, Latvijas Vēstnesis, 2008. 11. novembris, Nr. 175 (3959) un 2010. gada 17. maija sprieduma lietā Nr. 2009-93-01, 8.3. punkts., Latvijas Vēstnesis, 2010. 20. maijs, Nr. 79 (4271).

vai arī nav stādāms augstāk par citiem civilprocesa principiem. Juridiskajā literatūrā ir atzīts: “Sacikstes principa ievērošana ir būtiska visā lietas izskatīšanas gaitā, tomēr nedrīkstētu ņemt vērā to, ka tas ir tikai viens no principiem, kas ievērojams, izskatot lietu. Un vēl būtiski ir ievērot to, ka sacikstes princips ir vienā līmenī ar citiem tiesību principiem, kuri tiek izmantoti procesā.”³ Šādi atziņai var piekrist, jo pušu sacikste tiek veikta, ievērojot tādus principus kā dispozitivitāti, līdztiesību un godprātīgu tiesību un pienākumu izmantošanu, kā arī ņemot vērā citus nozīmīgus procesa principus. Pušu sacikste pati par sevi bez sasaistes ar citiem tiesvedības principiem var novest pie pušu patvaļas un pretējās strīda puses tiesību un interešu aizskaršanas. Tādējādi tieši tiesnesim kā tiesvedības procesa virzītājam ir uzlikts pienākums vērtēt un attiecīgajā procesā pieļautajās robežās dot norādes lietas dalībniekiem un pieņemt lēmumus, lai pēc iespējas ātrāk un kvalitatīvāk nonāktu līdz taisnīgam strīda risinājumam. Jau starpkaru periodā tiesību zinātnieks Vladimirs Bukovskis ir norādījis, ka jautājumā par patiesības noskaidrošanu tiesa nekādā ziņā nav vienaldzīga skatītāja, kas pasīvi uztver tikai to, ko puses ceļ tai priekšā. Lai gan pierādījumus iesniedz vai uz tiem atsaucas katra puse, tiesai tomēr jāraugās uz tiem kritiski, jānoskaidro to objektivā vērtība un jācenšas noskaidrot patiesos faktiskos lietas apstākļus, kam gala rezultātā jānovēd pie patiesības.⁴ Šādā veidā tiesneša iniciatīva saskaras ar pušu saciksti.

Sacikstes principa aktualitāte civilprocesā ir nemainīga kategorija, kura pastāvīgi rada diskusijas gan tiesību zinātnieku vidū, gan arī jaunas atziņas tiesu praksē, mēģinot interpretēt šī principa būtību un noteikt tā saturu atkarībā no tā, kādā apmērā vienā vai otrā laika periodā dominē pušu sacikste pār tiesneša iniciatīvu. Sacikstes princips tiek saprasts kā viens no būtiskākajiem civilprocesa vispārīgajiem principiem, kurš noteic, ka tiesa izskata civiltiesisko strīdu, pamatojoties uz pierādījumiem, ko iesniedz puses. Šis princips normatīvi ir nostiprināts likuma “Par tiesu varu”⁵ 25. pantā, kas ļauj prezumēt, ka tas ir attiecināms uz jebkuru tiesvedības procesu. Tomēr likumdevējs ir taisījis atrunu un norādījis, ka sacikstes realizācija nepastāv administratīvajā tiesvedībā, kurā kā dominējošais tiek akcentēts objektīvas izmeklēšanas princips⁶. Saistībā ar šo principu noregulējums ir ietverts Administratīvajā procesa likuma⁷ 107. panta ceturtajā daļā. Kā norādījusi Augstākā tiesa: “Tas nozīmē, ka tiesa var dot procesa dalībniekiem norādījumus un ieteikumus pierādījumu savākšanā, kā arī var vākt pierādījumus pēc savas iniciatīvas. No minētās normas izriet, ka tiesa izprasa vai savāc papildu pierādījumus tad, ja uzskata, ka tie nepieciešami lietas apstākļu vispusīgai noskaidrošanai.”⁸ Savukārt sacikstes princips ir nostiprināts Civilprocesa likuma 10. pantā, kurš noteic, ka sacikste notiek, pusēm dodot paskaidrojumus, iesniedzot pierādījumus, tiesai adresētus pieteikumus, piedaloties liecinieku un ekspertu nopratināšanā, citu pierādījumu pārbaudē

³ Krūmiņš M. Pierādījumu apjoms prasības pamatošanai – prasītāja kompetence. Jurista Vārds, 31.01.2017., Nr. 5 (959), 21.–24. lpp.

⁴ Bukovskis V. Civilprocesa mācības grāmata. Rīga: Bukovskis, 1933, 332.–333. lpp.

⁵ Par tiesu varu: LV Likums. Latvijas Vēstnesis, Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, 1993. 14. janvāris, Nr.1/2.

⁶ Neimanis J. Objektīvās izmeklēšanas princips. Jurista Vārds, 21.04.2015., Nr. 16 (868), 10.–16. lpp.

⁷ Administratīvajā procesa likums: LV Likums. Latvijas Vēstnesis, 2001. 14. novembris, Nr. 164.

⁸ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 2018. gada 9. aprīļa Ricības sēdes lēmums lietā Nr. A420126016, SKA-772/2018.

un novērtēšanā, piedaloties tiesu debatēs un veicot citas procesuālās darbības. Uzskaitīto darbību apjoms sacikstes realizēšanā civilprocesā nav aprobežots tikai ar pierādījumu iegūšanu un iesniegšanu lietā, bet tā izpausme ir cieši saistīta arī ar procesuālo līdzekļu un veicamo darbību izvēli. Lidz ar to sacikstes princips civilprocesā ir cieši saistīts ar dispozitivitātes principu,⁹ kuru saprot kā pušu brīvu rīcību ar savām subjektīvajām tiesībām un to aizsardzības procesuālajiem līdzekļiem.¹⁰ Tas nozīmē to, ka civilprocesā uzsvars tiek likts uz pušu pušu aktīvu rīcību un zināšanām par nepieciešamo pierādījumu iegūšanu un pierādāmiem apstākļiem lietā. Tiesneša kā procesa vadītāja iniciatīva pierādījumu vākšanā ir ierobežota, pieļaujot pierādījumu izprasišanu tikai pēc pušu lūguma un tikai gadījumā, ja attiecīgā puse objektīvu iemeslu dēļ pati šo pierādījumu iegūt nevar. Šāds ierobežojums tiesnesim ir noteikts ar Civilprocesa likuma 112. panta pirmo daļu un ir pastiprināts ar tiesu prakses atziņu – ja prasītājs ir pieteicis tiesai motivētu lūgumu par rakstveida pierādījumu izprasišanu, kurus viņam pašam nav iespējams iesniegt tiesā, tiesai ir pienākums tos izprasīt.¹¹ Tomēr uz tiesneša aktīvo lomu lietas izskatīšanā, pastāvot pušu sacikstei, norāda cita tiesu prakses atziņa, kura skaidro, ka “izskatot lietu, tiesai jānoskaidro lietas apstākļi, kuri ietilpst pierādīšanas priekšmetā – prasības pamata fakti un atbildētāja iebildumu pamata fakti (meklējamie fakti). Meklējamus faktus norāda puses, bet faktu sastāvu, kas jāpierāda lietā, galīgi nosaka tiesa saskaņā ar tām materiālo tiesību normām, kuru hipotēzēs ir norādīti fakti, kas nosaka pušu apstrīdētās un aizskartās tiesības un tām atbilstošus pienākumus.”¹² Tādējādi var secināt, ka gan civilprocesā, gan administratīvajā procesā tiesas uzdevums ir lietas apstākļu vispusīga noskaidrošana, nosakot pierādāmo faktu sastāvu. Turklāt sacikste ir vairāk vērsta uz pušu brīvu rīcību pierādīšanas līdzekļu un pierādījumu izvēlē, bet nevis uz pierādījumu iesniegšanu kā procesuālu darbību (pierādījumu nasta). Pierādījumu iesniegšanas pienākums lietas dalībniekam ir noteikts arī administratīvajā procesā, kurā, kā tas tika iepriekš norādīts, pušu sacikstes vietā darbojas objektīvas izmeklēšanas princips un pierādījumu iegūšanā tieši tiesnesim ir aktīva loma. Administratīvo tiesu judikatūrā ir nostiprinājusies atziņa, ka privātpersonas pienākums nodrošināt nepieciešamos pierādījumus palielinās proporcionāli tam, cik ļoti lēmuma pieņemšanas process notiek pašas privātpersonas interesēs. Attiecībā uz faktiem, kas veicina privātpersonai labvēlīga lēmuma pieņemšanu, ir dabiski un atbilstoši pierādījumu nastu uzlikt privātpersonai, nevis valsts pārvaldei.¹³ Tiesnesis šajā gadījumā sniedz norādes par nepieciešamajiem pierādījumiem un raisa diskusiju par apstākļu noskaidrošanu¹⁴, bet pierādījumus iesniedz lietas dalībnieks tiktāl, ciktāl šie

⁹ Līcis A. Prasības tiesvedībā un pierādījumi. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2003, 59. lpp.

¹⁰ Rozenbergs J., Briģis I. Padomju civilprocesuālās tiesības. Rīga: Zvaigzne, 1978, 46. lpp.

¹¹ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2006. gada 5. aprīļa spriedums lietā Nr. SKC-225.

¹² Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2012. gada 21. marta spriedums lietā Nr. SKC-98/2012.

¹³ Sk. Latvijas Republikas Augstākās tiesas 2007. gada 4. aprīļa sprieduma lietā Nr. SKA-93/2007 (C15075104) 14.2. apakšpunkts, 2016. gada 14. aprīļa Rīcības sēdes lēmuma lietā Nr. SKA-856/2016 (A420532213) 8. punkts.

¹⁴ Karena Kellere: Vai sacikstes princips aizliedz tiesneša iesaistīšanos diskusijā? Pieejams: <https://juristavards.lv/zinas/273224-iii-videolekcija-karena-kellere-vai-bsacikstes-principsb-aizliedz-tiesnesa-iesaistisanos-diskusija/>, sk. Jurista Vārds 20. augusts 2018. [aplūkots 2019. gada 5. maijā].

pierādījumi ir viņa rīcībā vai viņam ir pieejami. Kā pamatoti ir atzīts juridiskajā literatūrā, administratīvajā procesā tiesai ir pienākums apspriest faktus ar procesa dalībniekiem, jo iespējams, ka kādi fakti tomēr nav noskaidroti pilnībā vai atšķiras procesa dalībnieku viedoklis par tiem.¹⁵ Savukārt Civilprocesa likuma (turpmāk arī CPL) 93. panta ceturtdā daļa uzliek tiesai pienākumu izrādīt iniciatīvu gadījumos, kad no lietas materiāliem izriet nepieciešamība pieprasīt papildu pierādījumus, t. i., tiesai ir jāpaziņo pusēm par to, ka pierādījumi par kādu noteiktu faktu, prasījumu vai iebildumu nav iesniegti, un noteikt termiņu to iesniegšanai. Tiesneša iniciatīva aprobežojas ar norādes došanu par nepieciešamību iesniegt pierādījumus tam, uz ko ir norādījušas pašas puses, bet tiesnesim nav tiesību norādē ietvert prasību iesniegt noteikta veida pierādījumu vai arī norādīt attiecīgu pierādīšanas līdzekli, kurā šim pierādījumam ir jābūt nostiprinātam. Satversmes tiesa ir atzinusi, ka minētā tiesību norma nenozīmē, ka tiesa veic objektīvo izmeklēšanu, t. i., patstāvīgi pēc savas iniciatīvas vāc patieso lietas apstākļu noskaidrošanai nepieciešamos pierādījumus. No Civilprocesa likuma 10. panta izriet, ka katrs lietas dalībnieks ir atbildīgs par savu pienākumu pildīšanu un procesuālo tiesību pilnvērtīgu un savlaicīgu izmantošanu.¹⁶ Tādējādi izvēle iesniegt vai neiesniegt pierādījumus un kādā pierādīšanas līdzeklī tos nostiprināt, ir tikai pašas puses izvēle, kas arī raksturo sacikstes principu. Nošķirot administratīvajā procesā raksturīgo tiesneša iniciatīvu no civilprocesā pieļautās tiesneša iniciatīvas, juridiskajā literatūrā tiek norādīts, ka civilprocesā tiesa ir saistīta ar lietas dalībnieku iesniegtajiem faktiem un nav tiesīga norādīt lietas dalībniekiem uz citiem faktiem, kas, tiesas ieskatā, varbūt trūkst prasījuma apmierināšanai.¹⁷ Savukārt tiesu praksē ir nostiprinājusies atziņa, ka tiesneša iniciatīvas neesība saistībā ar CPL 93. panta ceturtdajā daļā nostiprināto tiesneša pienākumu norādīt uz pierādījumu trūkumu, tiek vērtēts kā tāds pārkāpums, kas varēja novest pie lietas nepareizas izspriešanas.¹⁸ Šādai atziņai var piekrist vairāku apsvērumu dēļ. Tiesas pienākums ir noskaidrot lietas apstākļus un nonākt līdz iespējamajai patiesībai. Tikai no pušu iesniegtajiem pierādījumiem, tos vērtējot, tiesai ir iespējams noskaidrot iespējamus pagātnes notikumus un taisīt pamatotu spriedumu par strīda apstākļiem. Turklāt tiesa var dot norādes tikai par to, ko paši lietas dalībnieki ir norādījuši, iebilduši vai vērsuši tiesas uzmanību. Tādējādi tiesa nevar ignorēt tādu lietas dalībnieku paskaidrojumus vai iebildumus, kuriem var būt nozīme strīda izšķiršanā, bet par kuriem nav iesniegti vai nav pietiekamā apmērā iesniegti pierādījumi lietā. Satversmes tiesa ir atzinusi, ka saskaņā ar Civilprocesa likuma noteikumiem tiesas sēde notiek, ievērojot sacikstes principu, proti, abām pusēm ir vienlīdzīga iespējas iesniegt dokumentus, izteikt savu viedokli tiesas sēdē, saņemt kvalificētu juristu palīdzību.¹⁹ Līdz ar to gadījumos, kad nepieciešams ievērot līdztiesības principu un likumības principu, tiesneša iniciatīvas ietvaros, tiesnesim ir pienākums dot norādes pusēm

¹⁵ Neimanis J., 10.–16. lpp.

¹⁶ Satversmes tiesas 2016. gada 28. septembra spriedums lietā Nr. 2016-01-01, 10.1 punkts, Latvijas Vēstnesis, 2016. 30. septembris, Nr. 190 (5762).

¹⁷ Neimanis J., 10.–16. lpp.

¹⁸ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2014. gada 28. februāra spriedums lietā SKC-108/2014.

¹⁹ Satversmes tiesas 2012. gada 29. oktobra spriedums lietā Nr. 2012-05-01 16.2. punkts. Latvijas Vēstnesis, 2012. 31. oktobrī, 172 (4775).

tiktāl, ciktāl nav aizskarts sacikstes princips. Eiropas Padomes Ministru komiteja 1984. gada 28. februāra rekomendācijā Nr. R(84)5²⁰ par civilprocesa principiem tiesas spriešanas uzlabošanai atzinusi: "Tiesai vajadzētu vismaz iepriekšējās izskatīšanas laikā, bet, ja iespējams, visa procesa laikā uzņemties aktīvu lomu, lai nodrošinātu strauju procesa progresu, vienlaikus ievērojot pušu tiesības, tajā skaitā pušu līdztiesības principu." Vērtējot iespējamās pieļaujamās tiesneša iniciatīvas robežas civilprocesā kopsakarā ar sacikstes principu, likumdevējs ir pieļāvis tiesnesim realizēt noteiktas izmeklēšanas darbības mazāk aizsargāto personu interesēs. Atsevišķās lietu kategorijās atkāpes no sacikstes principa jau sākotnēji ir tikušas ietvertas civilprocesa likumā, paredzot tiesnesim noteiktu iniciatīvu pašam iegūt lietas izskatīšanai nepieciešamos pierādījumus likumā skaidri noteiktos gadījumos, kuri nav interpretējami paplašināti. Taču jebkuras atkāpes no sacikstes principa ir pieļaujamas tikai visšaurākā apmērā un tikai civilprocesa likumā noteiktajos gadījumos un apjomā. Tādējādi tiesneša iniciatīva ir aprobežota ar nepieciešamo pierādījumu iegūšanu lietās, kas skar nepilngadīga bērna intereses (piem. CPL 238.¹ panta ceturtdā daļa un 239. pants) un lietās par rīcībspējas ierobežošanu pilngadīgai personai (piem., 266. pants, 267. pants). Šajās lietu kategorijās likumdevējs ir piešķīris tiesai tiesības veikt izmeklēšanas darbības objektīvās patiesības noskaidrošanai tādu personu interesēs, kuras patstāvīgi pašas nespēj realizēt saciksti un iesniegt nepieciešamos pierādījumus, kā arī veikt citas procesuālās darbības savu interešu un tiesību aizsardzībai. Turklāt jāņem vērā, ka nepilngadīgā bērna interešu aizsardzība kā prioritāra ir noteikta Bērnu tiesību aizsardzības likuma²¹ 6. panta otrajā daļā, kura noteic, ka visām darbībām attiecībā uz bērnu neatkarīgi no tā, kāda institūcija tās veic, tajā skaitā arī tiesa, jābūt prioritārām bērnu tiesību un interešu aizsardzībā. Tādējādi civilprocesuālais sacikstes princips šajā gadījumā tiek ierobežots ar likumu, nosakot tiesneša iniciatīvu par labu materiālajās normās nostiprinātajam bērnu tiesību aizsardzības principam. Taču vienlaikus civillietas ietvaros arī šādās lietu kategorijās, kuras skar nepilngadīgā bērna intereses, turpina darboties pušu sacikste, t. i., kā civiltiesiskā strīda puses visbiežāk ir norādīti nepilngadīgā bērna vecāki vai aizbildņi, kuri turpina realizēt pierādīšanas nastu un citas no sacikstes principa izrietošās procesuālās darbības. Turklāt Civilprocesa likums, pieļaujot tiesneša iniciatīvu, skaidri norāda, kādos tieši jautājumos tā var pastāvēt un uz kādiem noskaidrojamiem apstākļiem to var attiecināt, t. i., tikai tādos jautājumos, kas skar bērna dzīvesvietu, bērna aprūpes kārtību, saskarsmes tiesību izmantošanas kārtību, aizliegumu bērna izvešanai no valsts. Līdz ar to arī šajās lietu kategorijās civilprocesā paredzētās atkāpes no sacikstes principa ir līdzsvarotas ar šī procesa ietvaros nepieciešamo nepilngadīgā bērna tiesību un interešu aizsardzību, bet tiesneša izmeklēšanas darbības nav absolūtas un ir pakārtotas tikai tādu jautājumu noskaidrošanai, uz kuriem atbildes var dot neitrāls un procesa iznākumā neieinteresēts subjekts – bāriņtiesa.²²

Līdzīgi tiesneša iniciatīva ir ierobežota arī lietās par personas rīcībspējas ierobežošanu garīga rakstura vai citu veselības traucējumu dēļ. Likumdevējs tiesai ir piešķīris

²⁰ Recommendation No. R(84) on the principles of civil procedure designed to improve the functioning of justice, pieejams: <https://wcd.coe.int/com>, [aplūkots 2019. gada 5. maijā].

²¹ Bērnu tiesību aizsardzības likums. LV Likums. Latvijas Vēstnesis, 1998. 8. jūlijs Nr. 199/200.

²² Bāriņtiesu likums: LV Likums. Latvijas Vēstnesis, 2006. 7. jūlijs, Nr. 107, 4. pants.

tiesības pašai pēc savas iniciatīvas noteikt nepieciešamo psihiatrisko vai psiholoģisko ekspertīzi, kā arī prasīt izziņu no ārstniecības iestādes un citus personas rīcībspējas ierobežojuma apjoma noteikšanai nepieciešamos pierādījumus no pieteicēja un iestādēm. Personas rīcībspējas ierobežošanas lietas tiesa skata sevišķajā tiesāšanās kārtībā un, kā norādīts Civilprocesa likuma grozījumu anotācijā,²³ “sevišķās tiesāšanās kārtībā nav atbildētāja un līdz ar to nerealizējas civillietu izskatīšanā noteiktais sacīkstes princips, un tāpēc tiesai ir lielāka patstāvība un iniciatīva, pieprasot un pārbaudot pierādījumus. Svarīgi, ka ekspertu un ārstu sniegtās izziņas netiek vieglprātīgi izsniegtas, jo tās rada tālejošas sekas.” Jāatzīst, ka šādam skaidrojumam var piekrist tikai daļēji. Atbildētāja neesamība lietā vēl nenozīmē, ka netiek realizēts sacīkstes princips. CPL 265. pantā ir ietverta prasība pieteikumam pievienot pierādījumus, kas apstiprina rīcībspējas ierobežošanas nepieciešamību personas interesēs, kā arī 267. pantā ir ietverta tiesība pārsūdzēt lēmumu par tiesu ekspertīzes noteikšanu. Līdz ar to var secināt, ka lietās par personas rīcībspējas ierobežošanu garīga rakstura vai citu veselības traucējumu dēļ lietas dalībnieki sacīkstes principu var realizēt ierobežotā apjomā, t. i., izvēloties iesniedzamos pierādījumus lietā, kā arī realizējot citas procesuālās darbības, kuras ietilpst CPL 10. panta otrās daļas tvērumā. Tiesneša iniciatīva ir vērsta uz nepieciešamību objektīvi un pilnīgi izvērtēt personai nosakāmo ierobežojumu apjomu, lai aizsargātu šīs personas intereses un nenoteiktu plašākus ierobežojumus personas rīcībspējai, nekā būtu nepieciešams.

Modernizējot Civilprocesa likumu un ieviešot tajā jaunus regulējumus atsevišķu kategoriju lietās, ir izsekrojama tendence ietvert tādus procesuālos elementus, kuri būtiski ierobežo lietas dalībnieku tradicionālās tiesības uz sacīkstes realizēšanu, tajā skaitā iesniegt pierādījumus lietā vai iepazīties ar jau iesniegtajiem pierādījumiem. Pie šādām lietu kategorijām ir jānorāda lietas par zaudējumu atlīdzināšanu par konkurences tiesību pārkāpumiem un lietas par komercnoslēpuma nelikumīgu iegūšanu, izmantošanu un izpaušanu.

Abos norādītajos gadījumos sacīkstes ierobežojumi tiek pamatoti ar materiālajās normās noteiktām aizsargājamām personas²⁴ vai sabiedrības kopējām interesēm²⁵. Nosakot jebkādu ierobežojumu pušu sacīksei, likumdevēja uzdevums ir rūpīgi izvērtēt katras vienas puses procesuālo tiesību ierobežojuma samērīgumu ar materiālajās normās noteiktajām aizsargājamām personas tiesībām un interesēm, normatīvi noregulējot ierobežojuma apjomu un iespējamus gadījumus. Šādi procesuālie ierobežojumi var tikt attiecināmi tikai un vienīgi uz pierādījumu iegūšanu lietā nozīmīgu apstākļu noskaidrošanai un tikai pierādīšanas priekšmeta un prasījuma ietvaros.

Tas nozīmē, ka sabiedrībā notiekošie procesi pieprasa ne tikai ātras un vienkāršas procedūras, risinot subjektu privāttiesiskos strīdus, bet arī pieprasa vienlaikus ierobežot un neatklāt noteikta satura vai rakstura informāciju citiem strīda dalībniekam. Tādējādi patiesības noskaidrošanas nolūkos tiesnesis, kurš izskata lietu, ir vienīgais, kura rīcībā ir nepieciešamās ziņas par strīda apstākļiem. Tādēļ šādās atsevišķās lietu

²³ Grozījumi Civilprocesa likumā: LV Likums. Latvijas Vēstnesis, 2012. 14. decembris, Nr. 197. Anotācija, pieejama: <http://titania.saeima.lv> [aplūkots 09.05.2019.].

²⁴ Komerccnoslēpuma aizsardzības likums: LV Likums. Latvijas Vēstnesis, 2019. 14. marts, Nr. 52.

²⁵ Konkurences likums: LV Likums. Latvijas Vēstnesis, 2001. 23. oktobris, Nr. 151.

kategorijās vispārējās jurisdikcijas tiesnesim nepieciešams piešķirt plašākas pilnvaras pieprasīt no lietas dalībniekiem noteiktus pierādījumus, vadoties no pierādāmiem apstākļiem. Tomēr arī šādos gadījumos ir nepieciešams Civilprocesa likumā katrā atsevišķā lietu kategorijā noteikt robežu, līdz kādai šāda tiesneša iniciatīva būtu pieļaujama. Tādējādi izvēlēties to virzienu, ka iespējamajām atkāpēm ir jābūt izsmeļoši atrunātam tiesību normā, ierobežojot iespēju tiesneša iniciatīvu interpretēt paplašināti, attiecinot uz jebkuru vispārējās jurisdikcijas tiesā skatāmu lietu.

Tiesneša iniciatīva nav attiecināma uz likumā ietverto tiesas izvēli noteiktu procesuālo darbību veikšanai civillietas izskatīšanas gaitā. Tiesnesis šādā gadījumā kā procesa vadītājs izvēlas ekonomiskākos līdzekļus, lai nonāktu līdz civiltiesiskā strīda ātrākam risinājumam, vienlaikus nodrošinot lietas dalībnieku tiesības brīvi rīkoties ar procesuālajiem aizsardzības līdzekļiem.

Juristu vidū palaikam ir vērojamas diskusijas par tiesneša iniciatīvas paplašināšanu civilprocesā un iespējamām attīstības tendencēm. Piemēram, Vācijas tiesību zinātnieki ir norādījuši, ka sacikstes princips nav nesatricināma dogma, bet gan tiesvedības interesēs ir nepieciešama tiesneša līdzdarbība patiesības noskaidrošanā.²⁶ Savukārt Francijas civilprocesā tiesneša iniciatīva ir ieguvusi stabilus piemērošanas kritērijus tiesu prakses atziņās, nosakot sacikstes principa pieļaujamās ierobežojumus gan prasības tiesvedībā, gan arī sevišķajā tiesāšanās kārtībā.²⁷ Tā kā Latvijas civilprocesā tiesneša iniciatīvas stiprināšanā un sacikstes ierobežošanā jaunu gadījumu iekļaušana likumā ir vērojama salīdzinoši nesen, jāatzīst, ka plašākas diskusijas par šiem jautājumiem praksē ir salīdzinoši maz. Tomēr arī šajās diskusijās tiek pausts viedoklis, ka tiesneša iniciatīva nedrīkst runāt pretim dispozitivitātes principam, it īpaši nedrīkst ierobežot puses tiesību patstāvīgi rīkoties ar procesa gaitu, piespiest pusi lietot tādas procesuālus aizstāvēšanās līdzekļus, kurus puse nevēlas lietot, vai arī pret puses gribu patstāvīgi lietot šos aizstāvēšanās līdzekļus.²⁸ Šādu robežu nospraušana ir vērā ņemama, jo atšķirībā no citiem procesiem civilprocesā ir nostiprināta kārtība, kādā tiek aizsargātas privātpersonas aizsargātās tiesības un ar likumu aizsargātās intereses un šo tiesību un interešu aizsardzība var būt atkarīga tikai un vienīgi no personas gribas, ievērojot dispozitivitātes principu un līdztiesības principu, vienlaikus respektējot arī sacikstes principu.

Kopsavilkums

1. Nodrošinot tiesības uz taisnīgu tiesu, pušu sacikstes realizēšana notiek, ievērojot arī citus civilprocesuālos principus. Sacikstes princips nekādā gadījumā nav skatāms atrauti no citiem principiem vai arī nav stādāms augstāk par citiem civilprocesa principiem. Gadījumos, kad nepieciešams ievērot dispozitivitātes, līdztiesības

²⁶ Rosenberg L., Schwab K. H. Zivilprozessrecht. München, 1993. s. 425.

²⁷ Braudo S. Définition de Contradictoire. Pieejams: <https://www.dictionnaire-juridique.com/definition/contradictoire.php> [aplūkots 09.05.2019.].

²⁸ Laviņš A. Pārdomas par Satversmes prasībām tiesnesim. Jurista Vārds, 15.05.2018., Nr. 20 (1026), 26.–31. lpp.

un likumības principu tiesneša iniciatīvas ietvaros, tiesnesim ir pienākums dot norādes pusēm tiktāl, ciktāl nav aizskarts sacīkstes princips.

2. Tiesnesim kā tiesvedības procesa virzītājam ir uzlikts pienākums vērtēt un attiecīgajā procesā pieļautajās robežās dot norādes lietas dalībniekiem, kā arī pieņemt lēmumus, lai pēc iespējas ātrāk un kvalitatīvāk nonāktu līdz taisnīgam strīda risinājumam. Taču tiesneša iniciatīva aprobežojas ar norādes došanu par nepieciešamību iesniegt pierādījumus tam, uz ko ir norādījušas pašas puses, bet tiesai nav tiesību norādēt ietvert prasību iesniegt noteikta veida pierādījumu vai arī norādīt attiecīgu pierādīšanas līdzekli, kurā šim pierādījumam ir jābūt nostiprinātam.
3. Tiesneša iniciatīva nav attiecināma uz likumā ietverto tiesneša izvēli noteiktu procesuālo darbību veikšanai civillietas izskatīšanas gaitā. Tiesnesis šādā gadījumā kā procesa vadītājs izvēlas ekonomiskākos līdzekļus, lai nonāktu līdz civiltiesiskā strīda ātrākam risinājumam, vienlaikus nodrošinot lietas dalībnieku tiesības brīvi rīkoties ar procesuālajiem aizsardzības līdzekļiem.

BIBLIOGRĀFIJA

Literatūra

1. Bukovskis V. Civilprocesa mācības grāmata. Rīga: Bukovskis, 1933.
2. Krūmiņš M. Pierādījumu apjoms prasības pamatošanai – prasītāja kompetence. Jurista Vārds, 31.01.2017., Nr. 5 (959), 21.–24. lpp.
3. Laviņš A. Pārdomas par Satversmes prasībām tiesnesim. Jurista Vārds, 15.05.2018., Nr. 20 (1026), 26.–31. lpp.
4. Līcis A. Prasības tiesvedībā un pierādījumi. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2003.
5. Neimanis J. Objektīvās izmeklēšanas princips. Jurista Vārds, 21.04.2015., Nr. 16 (868), 10.–16. lpp.
6. Rozenbergs J., Briģis I. Padomju civilprocesuālās tiesības. Rīga: Zvaigzne, 1978.
7. Rosenberg L., Schwab K. H. Zivilprozessrecht. München, 1993, s. 425.

Normatīvie akti

8. Administratīvā procesa likums: LV Likums. Latvijas Vēstnesis, 2001. 14. novembris, Nr. 164.
9. Bāriņtiesu likums: LV Likums. Latvijas Vēstnesis, 2006. 7. jūlijs, Nr. 107.
10. Bērnu tiesību aizsardzības likums. LV Likums. Latvijas Vēstnesis, 1998. 8. jūlijs Nr. 199/200.
11. Civilprocesa likums: LV Likums. Latvijas Vēstnesis, 1998. 3. novembris, Nr. 326/330.
12. Grozījumi Civilprocesa likumā: LV Likums. Latvijas Vēstnesis, 2012. 14. decembris, Nr. 197.
13. Komerclēmuma aizsardzības likums: LV Likums. Latvijas Vēstnesis, 2019. 14. marts, Nr. 52.
14. Konkurences likums: LV Likums. Latvijas Vēstnesis, 2001. 23. oktobris, Nr. 151.
15. Par tiesu varu: LV Likums. Latvijas Vēstnesis, Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, 1993. 14. janvāris, Nr. 1/2.
16. Recommendation No. R(84) on the principles of civil procedure designed to improve the functioning of justice, pieejams: <https://wcd.coe.int/com> [aplūkots 2019. gada 5. maijā].

Juridiskā prakse

17. Par Civilprocesa likuma 441. panta otrās daļas (ciktāl tā attiecas uz lēmumu par naudas soda uzlikšanu procesuālās sankcijas veidā) atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. pantam: Satversmes tiesas 2008. gada 5. novembra sprieduma lietā Nr. 2008-04-01. Latvijas Vēstnesis, 2008. 11. novembris, Nr. 175 (3959).
18. Par Civilprocesa likuma 400. panta pirmās daļas 1. punkta un 405. panta pirmās un trešās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. pantam: Satversmes tiesas 2010. gada 17. maija spriedums lietā Nr. 2009-93-01. Latvijas Vēstnesis, 2010. 20. maijs, Nr. 79 (4271).
19. Par Civilprocesa likuma 141. panta pirmās daļas, ciktāl tā neparedz tiesības iesniegt blakus sūdzību par lēmumu, ar kuru apmierināts pieteikums par prasības nodrošinājuma atcelšanu, atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. pantam: Satversmes tiesas 2012. gada 29. oktobra spriedums lietā Nr. 2012-05-01, Latvijas Vēstnesis, 2012. 31. oktobrī, 172 (4775).
20. Par Civilprocesa likuma 363.²⁰ panta piektās daļas (redakcijā, kas bija spēkā līdz 2010. gada 31. oktobrim), ciktāl tā liedz parādniekam pārsūdzēt tiesas lēmumu, ar kuru izbeigts maksātnespējas process, neatbrīvojot parādnieku no atlikušajām parādsaistībām, atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. panta pirmajam teikumam: Satversmes tiesas 2016. gada 28. septembra spriedums lietā Nr. 2016-01-01. Latvijas Vēstnesis, 2016. 30. septembris, Nr. 190 (5762).
21. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2006. gada 5. aprīļa spriedums lietā Nr. SKC-225.
22. Latvijas Republikas Augstākās tiesas 2007. gada 4. aprīļa spriedums lietā Nr. SKA-93/2007 (C15075104).
23. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2012. gada 21. marta spriedums lietā Nr. SKC-98/2012.
24. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2014. gada 28. februāra spriedums lietā SKC-108/2014.
25. Latvijas Republikas Augstākās tiesas 2016. gada 14. aprīļa Rīcības sēdes lēmums lietā Nr. SKA-856/2016 (A420532213).
26. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 2018. gada 9. aprīļa Rīcības sēdes lēmums lietā Nr. A420126016, SKA-772/2018.

Raksti interneta resursos

27. Braudo S. Définition de Contradictoire. Pieejams: <https://www.dictionnaire-juridique.com/definition/contradictoire.php> [aplūkots 09.05.2019.].
28. Kellere K.: Vai sacikstes princips aizliedz tiesneša iesaistīšanos diskusijā? Pieejams: <https://juristavards.lv/zinas/273224-iii-videolekcija-karena-kellere-vai-bsacikstes-principsb-aizliedz-tiesnesa-iesaistisanos-diskusija/>, sk. Jurista Vārds 20. augusts 2018 [aplūkots 2019. gada 5. maijā].